

РОЛЯ, КОМПЕТЕНТНОСТ И ОТГОВОРНОСТ НА ПРЕПОДАВАТЕЛЯТ В СЪВРЕМЕННАТА АКАДЕМИЧНА ЕКОСИСТЕМА

доц. д-р Ива Монева,

ВСУ „Черноризец Храбър“

ORCID ID: 0009-0002-1200-4773

е-мейл адрес: iva.moneva@vfu.bg, ivamoneva@abv.bg

Резюме: *Настоящата статия изследва трансформацията на ролята на университетския преподавател в контекста на променящата се академична екосистема и когнитивните особености на поколение Z. На основата на емпирични данни се аргументира необходимостта от преход от традиционния лекционен модел към фасилитиране на активно, визуално и ориентирано към практиката учене. Представена е сравнителна рамка между лектор и фасилитатор, като се подчертава значението на интерактивните методи, дигиталните ресурси и гъвкавата структура на учебния процес. Анализирани са ключовите компоненти на преподавателската компетентност, както и ролята им за изграждане на въвличаща и устойчива учебна среда. В заключение се акцентира върху отговорността на преподавателя като вдъхновител, възпитаващ критическо мислене, ценности и социална ангажираност в студентите.*

Ключови думи: *поколение Z, университетски преподавател, роля на преподавателя, компетентност на преподавателя, отговорност на преподавателя*

ROLE, COMPETENCE, AND RESPONSIBILITY OF THE PROFESSORS IN THE CONTEMPORARY ACADEMIC ECOSYSTEM

Assoc. Prof. Iva Moneva, PhD,

VFU “Chernorizets Hrabar”

Summary: *This article explores the transformation of the university professor’s role within the context of a changing academic ecosystem and the cognitive characteristics of Generation Z. Based on empirical data, it argues for a shift from the traditional lecture-based model toward the facilitation of active, visual, and practice-oriented learning. A comparative framework between lecturer and facilitator is presented, emphasizing the importance of interactive methods, digital resources, and flexible instructional design. The key components of*

professor's competence are analyzed, along with their role in creating an engaging and sustainable learning environment. In conclusion, the article highlights the professor's responsibility as an inspirer who cultivates critical thinking, values, and social engagement among students.

Key words: *generation Z, university professor, teaching role, teaching competence, professor's responsibility*

Въведение

Изследване за поколенческите предпочитания на учене на поколение Z (McCrary, 2022) разкрива съществени промени в когнитивните нагласи и очакванията към образователния процес. Данните показват, че *около 51% от времето на учене на съвременните студенти е чрез действие* – например чрез работа с примери, симулации и практически казуси. Това ясно показва необходимостта от преход от традиционния лекционен модел към активни, ангажиращи форми на обучение, които поставят студента в центъра на учебния процес. *Друга част от времето се отделя на учене чрез визуализация (около 38%)* – подчертава се значението на визуалните ресурси, като видеа, схеми и дигитални презентации, които подпомагат разбирането и запаметяването на сложна информация. Визуалната ориентация на поколение Z кореспондира с тяхната дигитална грамотност и навици, формирани в среда на постоянен достъп до мултимедийно съдържание. *Времето за учене чрез слушане (напр. лекции) е около 11%.* Резултатите от емпиричното изследване са ценна основа за преосмисляне на структурата на учебния час в университета. Екстраполирането на отговорите към стандартен учебен час с продължителност 45 минути очертава следната времева рамка:

- около 5 минути за говорене от страна на преподавателя (11% от времето);
- около 17 минути за самостоятелно четене и визуално възприемане на учебни материали (38% от времето);
- около 23 минути за активно учене чрез примери, упражнения и практическа работа (51% от времето).

Времево разпределение на учебния час според предпочитанията на поколение Z

Таблица 1

Метод на учене	Процент от уч. час	Продължителност (мин.)	Примери за дейности
Чрез действие (активно учене)	51%	23 мин.	Решаване на казуси, работа със счетоводен софтуер, симулации
Чрез визуализация (четене/гледане)	38%	17 мин.	Анализ на графики, четене на материали, гледане на видеа
Чрез слушане (лекция)	11%	5 мин.	Въведение, обобщение, насоки от преподавателя

Източник: Автор

С други думи, всичко това поставя под въпрос ефективността на еднопосочната комуникация в аудиторията и налага преосмисляне на функцията, мисията и ангажимента на преподавателите. Настоящата статия има за цел да представи едно разбиране за тяхната роля, компетентност и отговорност. Може да се каже, че разработката е своеобразно продължение на предходни две статии¹ на автора, свързани с обучението по счетоводство в университета.

Ролята на преподавателя. От лектор към фасилитатор.

В контекста на горепосоченото изследване, което ясно очертава предпочитанията на студентите към активни, визуални и приложни форми на учене, традиционният модел на преподаване, доминиран от еднопосочна лекция, се оказва все по-неадекватен спрямо нуждите и очакванията на съвременните студенти. От позицията на традиционен носител на знание, преподавателят следва да се трансформира във фасилитатор на учене. Това е фигура, която не само предава информация, а създава условия за нейното критическо осмисляне, интердисциплинарна свързаност и приложение в практиката. Фасилитаторът насърчава диалог, открито мислене, сътрудничество и използване на дигитални

¹ В търсене на синергията между традиционното преподаване, модерните технологии и нуждите на съвременните студенти - <https://ejournal.vfu.bg/index.php/vfu/article/view/219> и Приложението на модела на обвърнатата класна стая в обучението по счетоводство - <https://ejournal.vfu.bg/index.php/vfu/article/view/220>

инструменти. Той се стреми да превърне учебната среда в пространство за активно знание. В контраст, лекторът – в своята класическа роля – предава информацията едностранно, оценява чрез стандартизирани изпити и поддържа ниско ниво на студентско участие.

Лектор vs Фасилитатор

Таблица 2

Аспект	Лектор	Фасилитатор
Роля в учебния процес	Източник на знание	Навигира учебния процес, създавайки условия за самостоятелно мислене, сътрудничество и критическо осмисляне.
Метод на преподаване	Едностранна лекция (обикновено фронтална)	Интерактивни подходи (студентът се поставя в центъра)
Фокус	Съдържание и теория	Процес на учене, разбиране и приложение
Участие на студентите	Пасивно слушане	Активно участие, дискусии, казуси, симулации
Оценяване	Основно чрез писмени изпити. Оценка на знания	Комбинирано – проекти, презентации, самооценка, обратна връзка. Оценка на умения и компетентности
Използвани ресурси	Учебник, лекционни записки	Дигитални платформи, визуални материали, геймификация, счетоводен софтуер, обрнато преподаване
Отношение към грешките	Коригиране от преподавателя	Грешките се разглеждат като част от процеса на учене
Цел на обучението	Усвояване на знания	Развитие на компетентности и критическо мислене

Източник: Автор

Следователно, преходът от лектор към фасилитатор не е обикновена промяна, а трансформация, която цели изграждане на учебна среда, съответстваща на реалностите и очакванията на настоящите студенти. В процеса на преосмисляне на традиционните модели, би могло да се формулират конкретни препоръки за преподавателската практика:

На първо място, минимализиране на фронталното говорене. Преподавателят следва да ограничи експозето си до въвеждащи рамки, насочващи инструкции и обобщения, като освободи по-голямата част от времето за студентска активност;

На второ място, интегриране на визуални и дигитални ресурси. Четенето и визуалното възприемане трябва да бъдат подкрепени чрез материали и ресурси – графики, интерактивни презентации, видеа и дигитални симулации, които да улеснят разбирането и да ангажират вниманието;

На трето място, да се отдаде приоритет на практическата работа като основната част от учебния час следва да бъде посветена на решаване на казуси, работа със счетоводен софтуер, симулации на реални ситуации и дискусии по приложими проблеми;

На четвърто място, гъвкава структура на учебния час като се препоръчва модулен подход, при който времето се разпределя динамично според целите на конкретната тема, нивото на студентите и характера на учебното съдържание, но винаги с акцент върху активното участие.

Компетентност на преподавателя

Компетентността на преподавателя обхваща цялостен спектър от знания, умения, нагласи и етични принципи от една страна. От друга страна, обхваща готовността му за прилагане на иновативни методи, съобразени с когнитивния профил на студентите. Ако се приеме, че компетентността на преподавателя може да се измери, то подходът към измерването ѝ би било добре да се базира на следните основни показатели:

- *Предметна експертиза* – степен на овладяване на преподаваната дисциплина и актуалност на знанията. Това включва и умението да се трансформира сложната информация в достъпна и смислена форма за студентите без да се примитивизира знанието и науката;

- *Педагогическа експертиза* – умения за структуриране на учебния процес, прилагане на иновативни методи, ангажираност на студентите и резултати от

обучението. Особено значима е адаптивността към различни стилове на учене и към профила на поколението Z;

- *Научно-изследователска компетентност* - активна ангажираност с научна дейност, участие в научни изследвания и публикации, участие в проекти и конференции;

- *Дигитална грамотност* – способност за интегриране на технологии в преподаването, използване на електронни платформи, създаване на интерактивни ресурси;

- *Комуникативна и етична компетентност и емоционална интелигентност* – качество на взаимодействието със студентите, спазване на академичната етика, умения за мотивация, приобщаващи практики и подкрепа на разнообразието;

- *Работа в практиката* – участие в професионални мрежи, консултантска дейност, принос към приложни проекти и връзка с реалната практика.

Преподавателската компетентност трябва да се разглежда като процес на непрекъснато развитие и адаптация. Тя изисква ангажираност с професионално усъвършенстване, участие в обучителни програми, обмен на добри практики и критическо осмисляне и ВГЛЕЖДАНЕ в собствената педагогическа дейност. В този смисъл, компетентността е индивидуално качество, но и институционален ангажимент, който следва да бъде подкрепен чрез политики за развитие на академичния състав.

Отговорност на преподавателя

Все по-важно е преодоляването на опростенческите и повърхностни начини на преподаване, за които може да се каже, че се налагат от когнитивното развитие на съвременното общество. Университетското обучение трябва да поставя студентите в пряк контакт с научното познание, което е предпоставка за развитие на творчески потенциал и критическо мислене. Преподаването следва да вдъхновява, да възпитава интелектуална отговорност и да насърчава диалога с актуалните проблеми на практиката. С други думи, отговорността на преподавателя е фундаментален компонент на академичната професия, който обхваща не само предаването на знания, но и формирането на ценностни нагласи, критическо мислене и социална ангажираност у студентите. В контекста на горното, думите на Бертолт Брехт, че на „този свят най-важното е да се накарат хората да мислят“ могат да се приемат като думи с особено важно послание и да добият статут на темел в разбиранията на преподавателите за работата със студентите. Познанието не е само натрупване на факти, а способност да се задават въпроси, да се анализира и преосмисля реалността. Това е особено важно в епоха на

информационно пренасяне, където критическата рефлексия е гарант за интелектуална автономия.

Заклучение

В академичната екосистема, ролята на университетския преподавател претърпява съществена трансформация – от класически лектор към фасилитатор на учене, критическо мислене и практическо приложение. Данните за когнитивните предпочитания на поколение Z показват необходимостта от преосмисляне на методите на преподаване, структурата на учебния час и използваните ресурси. В тази връзка, компетентността на преподавателя би трябвало да е многопластова и да включва предметна и педагогическа експертиза, дигитална грамотност, научна активност, практика и етична ангажираност. Отговорността на преподавателя следва да надхвърли предаването на знания и да включва формиране на ценностни нагласи, стимулиране на интелектуална автономия и изграждане на връзка между теория и практика. Настоящата разработка е поканя за диалог, за критическо осмисляне на академичната мисия и за изграждане на учебна среда, която вдъхновява, ангажира и подготвя студентите за света извън университета.

Използвана литература:

1. McCrary, J. (2022). 10 Trends in the Era of Generation Z College Students. <https://www.leadssquared.com/industries/education/generation-z-college-students/> (последно посещение 16.09.2025)
2. Гюрова, В. (2016). Параметри на властта и ролите на университетския преподавател https://azbuki.bg/wp-content/uploads/2016/05/azbuki.bg_dmdocuments_Pedagogy042016_Viara-Gyurova.pdf (последно посещение 16.09.2025)
3. Илиев, Цв. (2019). Образователната система през XXI век – предизвикателства и перспективи. XXI международна научна конференция на тема „THE TEACHER OF THE FUTURE”, „Институт по мениджмънт на знанието” (Македония), 7 – 9.06.2019 г., Будва, Черна Гора. – Knowledge – International Journal, Vol. 31.2, June 2019, с. 403 – 410. ISSN 2545 – 4439 (printed version), ISSN 1857 – 923X (e – version)

4. Каро, А. (2023). Университетски преподавател: Образованието е отражение на обществото, а обществото сме ние

<https://studyabroad.bg/%d0%b1%d1%8a%d0%bb%d0%b3%d0%b0%d1%80%d0%b8%d1%8f/%d1%83%d0%bd%d0%b8%d0%b2%d0%b5%d1%80%d1%81%d0%b8%d1%82%d0%b5%d1%82%d1%81%d0%ba%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%b5%d0%bf%d0%be%d0%b4%d0%b0%d0%b2%d0%b0%d1%82%d0%b5%d0%bb-%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d0%b7%d0%be/> (последно

посещение 16.09.2025)

5. Георгиева-Христозова, В. (2019). Мултидисциплинарен подход за съвременно академично присъствие и устойчиво опериране с актуални ресурси, https://www.researchgate.net/publication/368477771_Multidisciplinaren_podhod_za_svremennno_akademicno_prisstvie_i_ustojcivo_operirane_s_aktualni_resursi (последно посещение 16.09.2025)

6. Георгиева-Христозова, В. (2019). Artificial Intelligence in Education – Pedagogical Reflections,

https://www.researchgate.net/publication/376957204_ARTIFICIAL_INTELLIGENCE_IN_EDUCATION_-PEDAGOGICAL_REFLECTIONS (последно посещение 16.09.2025)